

АННОТАЦИЯ

**философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған
диссертация «Қант диабетінің 2 типі мен алкогольді емес бауырдың
майлы ауруы бар науқастарға медициналық көмекті жетілдіру»
мамандығы бойынша «6D110200 – Қоғамдық денсаулық сақтау»
авторы СУЛТАНОВА БАЛНУР ПЕРДЕКОЖАЕВНА**

Зерттеу тақырыбының өзектілігі.

Қант диабеті (ҚД) – Қазақстанның ересек халқының 6,2%-ын (шамамен 717 500 адамды) қамтитын маңызды әлеуметтік-экономикалық мәселе. ҚД2 алкогольді емес бауырдың майлы ауруымен (АЕБМА) тығыз байланысты, ол ҚД2-мен ауыратын пациенттердің 43–70%-ында кездеседі және цирроз, бауыр жеткіліксіздігі және гепатоцеллюлярлық карцинома сияқты ауыр асқынулардың даму қаупін арттырады. Сонымен қатар, АЕБМА ҚД2-нің даму ықтималдығын 5 есе арттырады.

Уақытылы диагноз қойылып, дұрыс емдеу жүргізілген жағдайда АЕБМА қалпына келетін жағдай болып табылады, бұл асқынулардың төмендеуіне және өмір сүру сапасының жақсаруына ықпал етеді. ҚД2 және АЕБМА таралуының өсуін ескере отырып, бұл жағдайларды ерте диагностикалау және кешенді емдеу тәсілдері ерекше маңызға ие.

Зерттеудің мақсаты:

эпидемиологиялық деректерді талдау, клиникалық-зертханалық ерекшеліктерін зерттеу және алдын алу, бақылау мен емдеудің моделин әзірлеу арқылы АЕБМА және ҚД2 бар науқастарға медициналық көмекті жетілдіру.

Зерттеу міндеттері:

Зерттеудің мақсаты мен гипотезасына сәйкес келесі міндеттер қойылды:

1. ҚД2-мен ауыратын пациенттерде АЕБМА таралуын және оның клиникалық-эпидемиологиялық көрінісін зерттеу.

2. Алматы қаласында ҚД2 және АЕБМА-мен ауыратын пациенттерге АМСК деңгейінде медициналық көмек көрсетуді бағалау.

3. ҚД2 кезінде АЕБМА даму мүмкіндігі туралы пациенттердің хабардарлығын және оның ҚД2-мен байланысты АЕБМА даму қаупіне әсерін зерттеу.

4. ҚД2 және АЕБМА-мен ауыратын пациенттерге медициналық-әлеуметтік көмек көрсетуді жетілдірудің ғылыми негізделген моделін әзірлеу.

Зерттеу пәні: ҚД2 мен АЕБМА арасындағы өзара байланысты зерттеу болып табылады, оған олардың клиникалық-демографиялық және эпидемиологиялық ерекшеліктері, қауіп факторлары, илспе аурулардың әсері, сондай-ақ науқастардың өмір сапасы жатады.

Зерттеу әдістері: PICO әдістемесі бойынша халықаралық және отандық әдебиеттерді (PubMed, Cochrane, Google Scholar) талдауды, сондай-ақ Денсаулық сақтауды дамытудың Ұлттық ғылыми орталығының 2012–2022 жылдарға арналған эпидемиологиялық деректерін қамтитын кешенді

бағдарлама әзірленді. ҚД2 және АЕМБА бар 4009 науқастың медициналық құжаттарына ретроспективті талдау жасалды, қауіп факторларын, медициналық көмекке сәйкестік пен қанағаттануды зерттеу үшін 1000 пациентке сауалнама жүргізілді, сондай-ақ медициналық көмекті ұйымдастыруды бағалау үшін 721 дәрігерге сауалнама жүргізілді. Өмір сапасы WHOQOL-BREF және EQ-5D-5L сауалнамасы арқылы бағаланды. Жиналған деректер негізінде медициналық-әлеуметтік көмек көрсетуді жақсарту алгоритмі әзірленді. Статистикалық өңдеу MS Excel және SPSS бағдарламаларында регрессиялық модельдер, Хи-квадрат және OR сынақтары арқылы орындалды. Зерттеуді ҚазҰМУ этикалық комитеті (IRB № A058) бекітті.

Ғылыми жаңалығы:

Қазақстанда алғаш рет біз ҚД2 бар науқастар арасында АЕМБА таралуының және оның дамуындағы қауіп факторларының кешенді талдауын жүргіздік. Зерттеу нәтижелері ҚД2 бар науқастарда АЕМБА даму жиілігінің жоғары екенін көрсетті, бұл негізгі аурудың ағымының ауырлығына тікелей әсер етіп, өмір сапасын төмендетеді. Бұл төмендеу науқастардың жасына да, ҚД2 ағымының ұзақтығына да байланысты.

Науқастардың емге деген сенімділігіне әсер ететін негізгі факторлар анықталды. Олардың арасында: дәрігерлер мен науқастардың АЕМБА даму қауіптері туралы жеткіліксіз ақпараттандырылуы, мұндай науқастардың тіркелімінің болмауы, сондай-ақ емдеу, алдын алу және басқару алгоритмдерінің болмауы бар.

Анықталған заңдылықтар негізінде ҚД2 мен АЕМБА бар науқастарға арналған медициналық-әлеуметтік көмек көрсету бойынша ғылыми және тәжірибелік тұрғыда негізделген модель жасалды. Ол ауруды басқаруға арналған дараланған көзқарасты қамтиды, оның ішінде "науқасты жүргізу алгоритмі" әзірленген, ол буклет түрінде ұсынылған. Алгоритмнің қағаз және электронды нұсқаларын кардиология және ішкі аурулар ғылыми-зерттеу институтаның 1 терапия бөлімінде дәрігерлер мен науқастар үшін қол жетімді. Сондай-ақ, дәрігерлер мен науқастар үшін білім беру шаралары ұйымдастырылуда, ал "ҚД2 бар науқастардағы АЕМБА науқастарының тіркелімі" электронды тіркелімін енгізу алғашқы медициналық көмек құрылымын жақсартуға ықпал етеді.

Зерттеу теориялық маңызы:

Зерттеу барысында ҚД2 мен АЕМБА таралуының эпидемиологиялық көрсеткіштері науқастардың жыныс-жас және әлеуметтік ерекшеліктерін ескере отырып анықталды. ҚД2 беті бар науқастар арасында АЕМБА даму қаупі туралы ақпарат деңгейі, сондай-ақ медициналық қызметкерлердің диагностика, емдеу және алдын алу мәселелерінде кәсіби даярлық деңгейі туралы мәліметтер алынды.

Алынған нәтижелер осы патологиясы бар науқастарға медициналық көмекті ұйымдастыруды жетілдіру негізі болып табылады. Жасалған модель мен алгоритм ҚД2 және АЕМБА бар науқастарды басқару бойынша медициналық-әлеуметтік көмекті жетілдіруге бағытталған, бұл емдеу

нәтижелерін жақсартып, медициналық қызмет көрсетуге дербес көзқарас тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Бұл мәліметтер білім беру бағдарламаларын жоспарлау мен алдын алу және емдеу бойынша ұлттық стратегияларды әзірлеу кезінде қолданылуы мүмкін.

Жұмыстың практикалық маңызы:

Алматы қаласындағы ҚД2 бар науқастардағы АЕБМА эпидемиологиясы бойынша зерттеу нәтижелері салауатты басқару стратегияларын әзірлеу үшін қолданылуы мүмкін. "ҚД2 бар науқастардағы АЕБМА науқастарының тіркелімі" әзірленіп, енгізілген тіркелім осы науқастар тобын есепке алу және мониторингтеу жүйесін ұсынады. Бұл тіркелім диагностика мен емдеудің тиімділігін арттыруға, сондай-ақ медициналық көмектің сапасын жақсартуға ықпал етеді.

Алынған зерттеу нәтижелері "эндокринология" мамандығы бойынша резидентураның білім беру бағдарламаларына енгізілген және Кардиология және ішкі аурулар ғылыми-зерттеу институтында пайдаланылады. Бұл медициналық мамандарды даярлау жүйесін жетілдіруге және олардың академиялық және практикалық ортада біліктілігін арттыруға ықпал етеді.

Қорғауға шығарылатын тұжырымдар

Зерттеу барысында Қазақстандағы ҚД2 бар науқастар арасында АЕБМА ауруының таралу деңгейінің артып келе жатқандығы анықталды. Талдау нәтижелері ҚД2 бар госпитализацияланған науқастардың арасында АЕБМА жағдайларының үлесі 84,4%-ды құрайтынын көрсетті, бұл осы қосымша патологияның жоғары таралуын және оны анықтау мен емдеуге кешенді көзқарас қажеттілігін көрсетеді.

Ресми тіркелім деректері бойынша 2020 жылдан кейін ересектер, балалар мен жасөспірімдер арасында ҚД2 және АЕБМА ауруларының таралуы тұрақты түрде өсуде. Бұл өсім COVID-19 пандемиясының салдарымен байланысты, оның ішінде физикалық белсенділіктің төмендеуі, тамақтану сапасының нашарлауы және медициналық бақылауға қол жетімділіктің шектеулі болуы. Қосымша патологиясы бар науқастар – ҚД2, АЕБМА және семіздігі бар науқастар вирустық инфекцияны айтарлықтай ауыр түрде өткізді, бұл асқынулардың қаупін арттырып, аурулардың ағымын қиындатты.

ҚД2 бар науқастардағы АЕБМА ауруының жоғары деңгейіне әсер ететін негізгі факторлар – науқастардың ақпараттандырылуы мен комплаенттілігінің төмендігі, медициналық қызметкерлердің бұл ауруларды алдын алу мен емдеу мәселелері бойынша жеткіліксіз дайындық деңгейі, сондай-ақ клиникалық протоколдарда қосымша патологиялары бар науқастарды басқаруға арналған алгоритмдердің болмауы.

ҚД2 және АЕБМА бар науқастарды басқару бойынша жасалған модель мен алгоритмдер осы жағдайларды басқаруға инновациялық көзқарас ұсынады. "ҚД2 бар науқастардағы АЕБМА науқастарының тіркелімі" енгізу пациенттердің мониторингін жүйелеуге және жақсартуға мүмкіндік береді, бұл олардың жағдайын тиімді бақылауды және асқынулардың алдын алуды қамтамасыз етеді.

Диссертациялық жұмыстың жеке үлесі:

Барлық диссертациялық зерттеу нәтижелері автордың тікелей қатысуымен алынған. Автор зерттеу тақырыбы бойынша әдеби деректерді талдауды, практикалық жұмысты, алынған деректерді өңдеу мен талдауды, сондай-ақ диссертацияның мәтінін жазуды және рәсімдеуді дербес жүргізді.

Зерттеудің негізгі нәтижелері мен қорытындылары:

1. Алматыда ҚД2 мен АЕБМА таралуы айтарлықтай өсті. 2012-2022 жылдар аралығында ҚД2 жағдайлары екі еседен астам өсті, 55 082-ге жетті және 2025 жылға қарай 65 000-ға жетуі болжануда. АЕБМА ауруының таралуы 2017-2022 жылдар аралығында үш есеге артты, 170%-ға өсті. Екі ауру да балалар мен жасөспірімдер арасында жиі кездеседі, бұл халықтың денсаулығына қауіп төндіреді. ҚД2 бар науқастар арасында АЕБМА таралуы 84,4%-ды құрайды, және олар диабеттік ретинопатия, нефропатия және жүрек-қан тамырлары аурулары сияқты асқынулармен жиі кездеседі. АЕБМА бар науқастарда диабеттік ретинопатия жиі кездеседі: непролиферативті кезең – 41,1%, препролиферативті – 32,6%, пролиферативті – 7,9%. 3-ші дәрежелі нефропатия АЕБМА бар науқастарда жиі кездеседі (19,3%), АЕБМА жоқ науқастарға қарағанда (14,8%). Артериалды гипертензия АЕБМА бар науқастарда жиі кездеседі (88,4%), жоқ науқастарға қарағанда (77,4%) және АГ ауырлығын арттырады: АГ1 – 4,3%, АГ2 – 23,3%, АГ3 – 60,8%. Ишемиялық жүрек ауруы АЕБМА бар науқастарда 44,6%-ды құрайды, бұл АЕБМА жоқ науқастарға қарағанда жоғары (35,1%). Бұл нәтижелер екі патологияны ерте анықтау мен бақылаудың маңыздылығын көрсетеді.

2. Алматыда АЕБМА және ҚД2 бар науқастарға медициналық көмек көрсету деңгейі бірқатар себептермен жеткіліксіз тиімді. АЕБМА бар ҚД2 бар науқастарды тиімді басқаруға кедергі келтіретін негізгі факторлар – дәрігерлердің АЕБМА туралы білімінің жетіспеушілігі (60,2%), науқастарды мұқият басқаруға уақыттың жетіспеушілігі (44,7%), диагностика мен емдеудің жоғары құны (37,9%), сондай-ақ науқастардың емдеу режимін сақтамауы (49,5%). Сонымен қатар, АЕБМА және ҚД2 бар науқастар тіркелімінің болмауы (22,3%) және ҚД2 бойынша клиникалық протоколдардың жетілдірілмеуі, онда АЕБМА диагностикасы қарастырылмаған (44,7%), науқастардың жағдайын мониторингтеу мен емдеуді айтарлықтай қиындатады. Бұл факторлар дәрігерлердің біліктілігін арттыруды, медициналық көмек көрсету ұйымдастыруды оңтайландыруды, клиникалық ұсынымдарды жетілдіруді және дәрігерлер мен науқастар арасындағы өзара әрекеттесуді жақсартуды қажет етеді.

3. Зерттеу нәтижелері науқастарды АЕБМА туралы ақпараттандыруды, әсіресе ҚД2 бар адамдар арасында белсенді жүргізудің қажеттілігін растайды. 1000 респонденттің жартысынан көбі (496 адам немесе 49,6%) "майлы гепатоз және АЕБМА" терминдерімен таныс екенін мәлімдеді, бұл статистикалық тұрғыдан маңызды деректермен расталады ($\chi^2=40,978$; $p=1,54E-10$). "Майлы гепатоз" туралы білім әйелдер арасында жиі кездеседі (64,1%), ерлерге қарағанда (48,2%) ($\chi^2=25,511$; $p=4,39E-07$). Алайда, зерттеуге қатысқан көптеген респонденттер (72,7% ерлер мен 65,7% әйелдер) АЕБМА туралы

дәрігерлерінен ақпарат алмағанын айтты, бұл да статистикамен расталады ($\chi^2=5,646$; $p=0,018$). Пациенттер көбінесе АЕБМА туралы медициналық мамандардан емес, басқа дереккөздерден білген ($\chi^2=74,275$; $p=2,86E-16$). Бұл деректер дәрігерлер тарапынан ақпараттық қолдау деңгейін жақсартуды және науқастардың осы ауру туралы хабардар болуын арттыруды қажет етеді.

4. Медициналық-әлеуметтік көмекті жақсартудың құрылған моделі АЕМБА және ҚД2 бар науқастарға медициналық көмек көрсету сапасын арттыру міндеттеріне толық жауап береді. Ол нақтырақ клиникалық хаттамаларды енгізуді, дәрігерлер мен пациенттерге арналған білім беру бағдарламаларын әзірлеуді, тізілімдер мен ақпараттық жүйелерді құруды қамтиды. Бұл шаралар ауруларды диагностикалау, алдын алу және емдеу тиімділігін арттыруға бағытталған, бұл пациенттердің жағдайын уақтылы бақылауға және асқыну қаупін азайтуға ықпал етеді. Модель сонымен қатар пациенттерді басқаруға неғұрлым жүйелі және жекелендірілген тәсілді ұсынады, ол ақыр соңында пациенттің нәтижелерін және жалпы денсаулық сақтауды жақсартады.

Диссертацияны апробациялау

Диссертациялық зерттеудің негізгі нәтижелері келесі ғылыми іс-шараларда ұсынылды: «Қазақстан Республикасындағы қант диабеті» атты конференция. С.Д. Асфендияров (Алматы, 17–18 қараша 2017 ж.); V Халықаралық Фараб оқулары (Алматы, 3–13 сәуір 2018 ж.); Еуропалық ғылым академиясының төртінші халықаралық конференциясы (Бонн, Германия, 20–30 қаңтар, 2019 ж.).

Диссертация тақырыбы бойынша жарияланымдар

Диссертациялық жұмыстың тақырыбы бойынша 13 жұмыс жарияланды, оның ішінде 3 мақала Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Білім және ғылым саласындағы бақылау комитеті ұсынған журналдарда, 2 жарияланым ғылыми жинақтарда, халықаралық конференциялар, шетелдік конференциялар жинақтарындағы 2 жарияланым, Scopus деректерінің халықаралық базасына енгізілген журналдағы 1 мақала: Electron Journal of General Medicine журналында жарияланған мақала (Scopus, ISSN:2516-350, CiteScore 0.19, жалпы медицинадағы процентиль 29 2019 ж.), авторлық құқық объектілеріне құқықтарды мемлекеттік тіркеу туралы 4 куәлік (27.10.2023 ж. No 39914; 2024 жылғы 12 наурыздағы No 43636; 2024 жылғы 1 қарашадағы № 51005; 26 желтоқсан 2024 жылғы No 52997).

Диссертацияның көлемі мен құрылымы

Диссертация 155 беттен тұрады, кіріспеден, 4 бөлімнен, қорытындыдан, қорытындылардан, практикалық ұсыныстардан және қосымшалардан тұрады. Жұмыс 9 кесте және 84 суретпен көркемделген. Библиографияда 6 отандық және 109 шетелдік дереккөз бар.